

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА СПОВНЕНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ПІЗНІЙ ДОРΟΣЛОСТІ

УДК: 159.922.63:159.923.072

Партико Тетяна Борисівна

Кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри психології, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3096-8202>

Анотація. У статті на основі емпіричного дослідження проаналізовано психологічний зміст рівнів екзистенційної сповненості особистості у віці пізньої дорослості. Виявлено три рівні: достатній, помірний і недостатній. Особи з достатньою екзистенційною сповненістю приймають відповідальні рішення, є найкраще адаптовані, будують гармонійні стосунки з оточуючими. Внутрішній простір осіб з помірним рівнем екзистенційної сповненості є децю звужений, а емоційна залученість до життя – знижена. Вони достатньо добре адаптовані до світу, стосунки з оточуючими – гармонійні і стабільні. Внутрішній простір осіб з недостатньою екзистенційною сповненістю звужений, а емоційна залученість до життя бідна. Вони помірно адаптовані до світу, стосунки з оточуючими – помірно гармонійні і стабільні. У порівнянні з іншими ровесниками адаптивність і гармонійність є найнижчі. Ці літні люди не змогли до кінця осмислити свій життєвий шлях. Зазначено, що ресурсом для вирішення екзистенційних проблем в осіб з достатньою екзистенційною сповненістю є емоційний комфорт; помірною сповненістю – емоційний комфорт, інтернальність, зростання адаптивності, встановлення гармонійних стосунків з оточуючими, прийняття себе та інших; недостатньою сповненістю – інтернальність.

Ключові слова: екзистенційна сповненість, адаптивність, гармонійність стосунків, пізня дорослість.

Постановка проблеми. Пошук сенсу людського існування є споконвічна проблема, яка завжди хвилювала і надалі хвилює розум і душу дослідників. Проблема сутності буття особистості представлена як у класичних творах В. Франкла, Р. Мея, І. Ялома, М. Босса, Є. Мінковського та ін., так і в дослідженнях сучасних вчених (Дж. Бьюдженталь, А. Ленгле, К. Орглер, М. Канді, Е. Лукас, С. Максименко, В. Москалець, Д. Леонт'єв, О. Власова та ін.).

© Партико Т. Б.

У даній статті подається її теоретико-емпіричний аналіз у ключі екзистенційного підходу Віктора Франкла і Альфріда Ленгле.

У ряді досліджень зазначається важливість проблеми пошуку сенсу свого існування у період дорослішання, коли інтенсивно формується Я-концепція і спрямованість особистості [1; 2; 3]. Проте не менш актуально це питання постає і в дорослому віці [4]. У пізній дорослості зростає ймовірність кризи сенсоутворення, суть якої полягає у відмові від життєвої експансії. Розмірковуючи над сенсом свого щоденного життя, літня людина намагається осмислити життя у цілому, не вдаючись при цьому до розширення меж своєї активності. Дослідники зосереджуються на психологічних аспектах благополуччя, міжособового спілкування та адаптивних здатностей у цьому віці [5; 6; 7 та ін.]. У реаліях сучасного українського суспільства, яке стрімко змінюється, вважаємо доцільним вивчити екзистенційну сповненість особистості у пізній дорослості у зв'язку з соціально-психологічною адаптацією і гармонійністю міжособових стосунків. Це дасть змогу поглибити розуміння особистісних переживань людини на останньому етапі героногенезу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з ключових понять екзистенційної теорії особистості австрійського психолога і психіатра В. Франкла є екзистенційна сповненість. Цей термін описує інтегральне переживання, а саме, наскільки людина

відчуває, що її життя наповнене сенсом, чи якість її життя дає змогу сповна реалізувати свій потенціал. Для цього людина спочатку повинна реалізувати свою духовну здатність до самодистанціювання, досягнувши «свободу від» пов'язаності з психофізичним, а далі – здатність до самотрансценденції, опанувавши «свобода для» того, щоб вийти за власні межі і присвятити себе світові [12].

Потужний розвиток тема сенсу життя людини отримала в екзистенційному аналізі австрійського психолога і психотерапевта Альфріда Ленгле [10]. Для досягнення самотрансценденції потрібно знати свої мотиви і потреби. Відтак концепція смислу В. Франкла збагачується фундаментальними мотивами екзистенції. Рівень екзистенційної сповненості відображає уявлення людини про те, наскільки в її житті реалізується фундаментальна мотивація, пов'язана з відповідями на такі чотири питання: Чи я можу перебувати у цьому світі? Чи мені подобається жити? Чи я маю право бути такою людиною? Що я повинен робити? Ствердна відповідь на перше питання формує фундамент для створення екзистенції; у разі емоційної відкритості ствердна відповідь на друге питання породжує переживання фундаментальної цінності життя. На основі зіставлення цінності відповідної ситуації з власною сутністю народжується самоцінність особистості, готовність до діалогу і відповідь «Так» на питання «Чи я маю право?». Оцінивши пріоритетність життєвих за-

вданий і контекст ситуації, людини рішуче втілює свої наміри у життя і досягає екзистенційну сповненість, яку А. Ленгле розуміє як глибоке задоволення людиною тим, що задумане нею збувається і цінності існують завдяки її волі.

Теоретичні та емпіричні дослідження різних аспектів екзистенційної сповненості в реаліях сучасного українського суспільства і країн близького зарубіжжя проводили Д. Леонтєв, С. Максименко, О. Власова, І. Галян, Н. Гришина, Т. Заріпова, А. Лук'янова, О. Коваленко та ін. Питання інтеграції екзистенційної психології у сучасну академічну науку детально аналізує Д. Леонтєв [9]. У контексті поетапного розгортання драми життя екзистенційні основи людського існування описує С. Максименко, особливу увагу звертаючи на онтогенетичні особливості переживання драматичності існування-в-світі [11].

Емпіричні дослідження багатьох сучасних вчених спрямовані на пошук взаємозв'язків між переживанням своєї екзистенції та психологічним благополуччям людини. У контексті багатокультурного укладу українського суспільства екзистенційну сповненість студентської молоді у зв'язку з їхнім психологічним благополуччям, смисложиттєвими орієнтаціями і часовою перспективою вивчала О. Власова з колегами [1]. Досліджуючи майбутніх педагогів, І. Галян встановив, що повнота екзистенційної сповненості та психологічне благополуччя є взаємозалежними та взаємод-

повнюючими конструктами. Відтак психологічне благополуччя може бути виразником екзистенційної сповненості людини [2]. Подібні результати отримані Н. Гришиною: особи з вищим рівнем екзистенційної сповненості є психологічно благополучнішими і життєстійкішими. Авторка наголошує, що незважаючи на близькість цих двох характеристик, їхня природа не є тотожна [3].

Про вплив екзистенційної сповненості особистості на поведінку людини і на її манеру спілкування свідчить робота Т. Заріпової і А. Лук'янової. Так, самодистанціювання, самотрансценденція, свобода і відповідальність як основні аспекти екзистенції життєдіяльності людини виявились тісно пов'язаними з рівнем суб'єктивного контролю [4].

Значно менша кількість вітчизняних досліджень присвячена екзистенційній сповненості людини у пізньому віці. З-поміж них можна вказати на теоретичне дослідження О. Коваленко, яке спрямоване на виявлення факторів пошуку смислу життя в старості, одним з яких, є міжособове спілкування [5; 6; 7]. Адаптивне міжособове спілкування відіграє провідну роль у похилому віці, є засобом, за допомогою якого старіння стає саме соціально-психологічним процесом, а не лише фізіологічним. Водночас воно є важливим чинником, який впливає на формування й динаміку смислу життя, зумовлюючи пошук нових смислів і цінностей, впливає на стратегію старіння, його темпи, стан здоров'я [6]. Вищезазначене

© Партико Т. Б.

дає можливість припустити, що рівень екзистенційної сповненості у пізній дорослості залежатиме від адаптивних здатностей та гармонійності міжособових стосунків літньої людини.

Метою цієї роботи є на основі емпіричного дослідження проаналізувати психологічний зміст рівнів екзистенційної сповненості особистості у віці пізньої дорослості у зв'язку з адаптивністю та гармонійністю стосунків.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення екзистенційної сповненості використана шкала екзистенції А. Ленгле і К. Орглер [8; 13], яка діагностує самодистанціювання (SD), самотрансценденцію (ST), свободу (F), відповідальність (V), персональність (P), екзистенційність (E) та дає можливість визначити загальний показник екзистенційної сповненості (G). Соціально-психологічна адаптація виявлялась за допомогою методики К. Роджерса і Р. Даймонд, зокрема вимірювались такі показники: адаптивність, прийняття себе, прийняття інших, емоційна комфортність, інтернальність, домінування та ескапізм. Дисгармонійність міжособових стосунків діагностувалась методикою С. Духновського, яка вказує на напруженість, відчуженість, конфліктність та агресивність у стосунках між людьми.

Для визначення рівнів екзистенційної сповненості використаний кластерний аналіз за методом К-середніх по досліджуваних. Група респондентів – 108 осіб (57 жінок і 51 чоловік) у віці від 60 до 84 років (середній вік –

66,9 років) поділилась на три підгрупи при Wilks' Lambda: ,15143 approx. $F(4,208) = 81,628$ $p < 0,0000$. Коректність класифікації для першого кластера становить 91,42%, для другого – 100%, для третього – 96,42%. До першого кластеру увійшло 35 осіб, до другого – 45 осіб, до третього – 28 осіб.

Порівняльний аналіз, проведений за методом однофакторного дисперсійного аналізу Шеффе при $p < 0,05$, показав, що найвищі значення усіх маркерів екзистенційної сповненості виявились в представників третього кластеру, найнижчі – першого, середні – другого. На основі цих результатів, а також абсолютних значень показників кластерам були присвоєні такі назви: «Недостатня екзистенційна сповненість» (перший кластер), «Помірна екзистенційна сповненість» (другий кластер), «Достатня екзистенційна сповненість» (третій кластер). Виокремлені групи свідчать про різні рівні екзистенційної сповненості особистості у пізній дорослості.

Достатня екзистенційна сповненість. Кількість осіб, які віднесені до рівня з достатньою екзистенційною сповненістю (ДЕС), складає 26% від загальної кількості респондентів. Середній вік – 63,9 років. Вони є достатньо відкритими до світу і самих себе, що свідчить про когнітивно-емоційну доступність ($P=107,93$). Приділяючи в однаковій мірі увагу і зовнішньому світові, і власним переживанням, вони можуть тверезо оцінити себе та свої вчинки. Їхня здатність "доторкнутись" до

загальнолюдських цінностей, особисто пережити значимість того, що відбувається, виражена середньо, що може свідчити про достатню здатність до самодистанціювання та самотрансценденції ($SD=34,89$; $ST=73,03$).

Особи з ДЕС намагаються влаштувати своє життя і несуть за нього відповідальність ($E=109,00$), що пов'язано з прийняттям власних рішень ($F=49,82$), зростаючою відповідальністю та особистою причетністю до подій, що відбуваються ($V=59,18$). На загал, особи літнього віку, які досягли ДЕС, характеризуються внутрішньою відкритістю, що дає змогу відповідати на запити навколишнього середовища ($G=216,93$). Вони є добре адаптованими ($M=72,13\%$). Звертає на себе увагу висока довіра до себе і позитивна самооцінка ($M=81,64\%$), відповідальність за події, що відбуваються ($M=76,91\%$), дружнє ставлення до оточуючих і очікування позитивного ставлення до себе ($M=70,69\%$), переживання емоційного комфорту ($M=72,09\%$). При цьому схильність до домінування ($M=57,39\%$) та ескапізму ($M=11,53$) виражені середньо. У міжособових стосунках демонструють помірну напруженість ($M=4,17$), серед людей почувають себе добре, намагаються встановити з ними дружні стосунки ($M=4,85$), суперечки, які виникають, вирішують конструктивно ($M=4,64$), їм властива тактовність, щирість і безпосередність ($M=4,32$). Відтак стосунки з оточуючими є достатньо гармонійні і носять стабільний характер ($M=3,96$).

Для виявлення факторів становлення ДЕС застосований факторний аналіз за методом головних компонент з варімакс-обертанням (при $> 0,55$). Шестифакторна модель ДЕС для осіб похилого віку пояснює 81,14% від загальної дисперсії даних. Когнітивно-емоційна доступність, з одного боку, і достатня відповідальність у прийнятті рішень, з другого, є незалежними компонентами моделі, які тісно пов'язані з екзистенційним сповненням особистості у пізній дорослості. Про це свідчать другий та четвертий фактори побудованої моделі. До другого фактора «Достатня когнітивно-емоційна доступність» увійшли такі шкали: персональність (0,961), самодистанціювання (0,765), самотрансценденція (0,609) та загальний показник екзистенції (0,631). Четвертий фактор «Відповідальність у прийнятті рішень» охопив шкали екзистенційності (0,971), відповідальність (0,872), свобода (0,682) та загальний показник екзистенційної сповненості (0,717). Відкритість і доступність у сприйнятті навколишнього світу та самого себе і здатність рішуче та відповідально включатися у життя виявились двома незалежними факторами. Прийняття відповідальності за свій життєвий шлях, активність у діяльності сприяє емоційному збагаченню на початку пізньої дорослості і підвищує здатність людини переживати значимість базових цінностей ($r=0,439$). Емоційно-ціннісному ставленню до світу на цьому рівні екзистенційної сповненості сприяє зниження дисгармонійності у між-

© Партико Т. Б.

совових стосунках ($r=-0,384$), особливо агресивності ($r=-0,460$) і конфліктності ($r=-0,398$). Помірна напруженість у стосунках впливає на створення внутрішньо вільного простору, необхідного для оцінки ситуації збоку ($r=0,521$). Подальшому зростанню ДЕС сприятиме знаходження людини в зоні внутрішнього емоційного комфорту ($r=0,390$). Переживання емоційного комфорту та суб'єктивного благополуччя більше характеризуватиме тих, хто у пізньому віці виявляє більшу рішучість та відповідальність у влаштуванні свого життя ($r=0,594$).

Для осіб старшого віку з ДЕС вагомими виявились також перший і третій фактори. Перший фактор «Соціально-психологічна адаптація» відображає бажання осіб похилого віку адаптуватися до навколишнього світу (факторні навантаження в межах від 0,653 до 0,941), не втікаючи при цьому від щоденних проблем ($-0,710$). Третій фактор «Зростання напруження міжособових стосунків» пов'язаний з такими змінними, як напруженість (0,623), відчуженість (0,714), конфліктність (0,822), агресивність (0,903) та індексом дисгармонійності у стосунках (0,973). Незважаючи на незалежність цих двох факторів, окремі їх складові тісно пов'язані між собою. Деяке зростання напруженості у міжособових стосунках, залишаючись при цьому в зоні особистого комфорту, в осіб цього рівня може призвести до зниження адаптивності ($r=-0,551$), можуть виникнути проблеми у самоприйнятті

($r=-0,582$) та прийнятті інших ($r=-0,442$), вони починають схилитися до покірності ($r=-0,492$) і до втечі від проблем ($r=0,435$). Невиправдано критичне ставлення до оточуючих і очікування негативного ставлення до себе провокує дистанціювання від людей ($r=-0,508$).

Отже, особи літнього віку, які досягли рівня ДЕС, адекватно ставляться до свого життя: добре його осмислюють, приймають відповідальні рішення і втілюють їх у життя, є добре адаптованими, особливо в емоційному плані, будують гармонійні стосунки з оточуючими. Цьому, насамперед, сприяє переживання емоційного благополуччя.

Помірна екзистенційна сповненість.
До рівня помірної екзистенційної сповненості (ПЕС) увійшло 41,6% досліджуваних, і за чисельністю це найбільша група. Середній вік складає 67,8 років. Їхня відкритість у сприйманні світу і доступність когнітивно-емоційної сфери для себе та інших нижча за середній рівень ($P=92,60$). Вони недостатньо дистанційовані по відношенню до самих себе, що обмежує внутрішній вільний простір людини ($SD=29,64$); здатність емоційно долучитися до цінностей життя знижена ($ST=62,95$). Залученість до життя, готовність приймати відповідальні рішення наближаються до низького рівня ($E=88,06$). Нерішучість і невпевненість ($F=41,09$) поєднуються з недостатньою відповідальністю і зниженою здатністю доводити до кінця рішення, прийняті на основі особистих цінностей ($V=46,97$). Отже, можна

© Партико Т. Б.

стверджувати, що особи з рівнем ПЕС характеризуються зниженою здатністю сприймати своє життя як таке, що наповнене сенсом ($G=180,67$).

Особи старшого віку, які віднесені до цього рівня, мають достатній рівень адаптивності ($M=64,48\%$), самоприйняття ($M=76,76\%$) та прийняття інших ($M=66,63\%$), емоційного комфорту ($M=60,99\%$) та інтернальності ($M=71,28\%$). Їхня схильність до домінування ($M=51,38$) та ескапізму ($M=11,84$) – середня. У міжособових стосунках демонструють помірну напруженість ($M=5,35$), відчуженість ($M=5,00$), конфліктність ($M=5,44$) та агресивність ($M=4,93$). Стосунки з оточуючими є достатньо гармонійні і носять стабільний характер ($M=4,88$).

Для виявлення внутрішньогрупових зв'язків проведено факторний аналіз кореляційної матриці за методом головних компонент з варімакс-обертанням (при $>0,55$). Шестифакторна модель ПЕС пояснює 76,24% від загальної дисперсії даних. Важливими для досягнення мети дослідження виявились усі фактори, крім п'ятого. Третій фактор "Прагнення досягнути емоційно-ціннісний сенс життя" пов'язаний з такими змінними: персональність ($0,829$) і самотрансценденція ($0,911$); четвертий фактор «Прагнення до відповідального прийняття рішень» – з екзистенційністю ($0,908$), свободою ($0,654$), відповідальністю ($0,852$) і загальним показником екзистенційної сповненості ($0,687$). Вагомими ви-

явились також перший, другий та шостий фактори. Перший фактор «Помірна адаптивність» відображає бажання особи похилого віку досягти необхідного рівня адаптації до світу (факторні навантаження в межах від $0,653$ до $0,885$). Другий фактор «Зниження напруження у міжособових стосунках» пов'язаний з такими змінними, як напруженість ($-0,755$), відчуженість ($-0,747$), конфліктність ($-0,873$), агресивність ($-0,707$) та індексом дисгармонійності у стосунках ($-0,978$). Шостий фактор «Бажання створити вільний внутрішній простір» включив лише одну шкалу – самодистанціювання ($0,865$).

Те, наскільки людина здатна до відкритості у пізнанні світу та самої себе, і те, наскільки вона рішуча і відповідальна на цьому шляху, подібно до попередньої групи, є незалежними факторами. Відкритість до світу та себе тісно пов'язані зі здатністю орієнтуватись у своїх діях не стільки на ціль, скільки на сенс. Емоційній залученості людини до цінностей життя та її відкритості сприяє адаптованість ($r=0,409$) і, насамперед, довіра до себе і позитивна самооцінка ($r=0,408$), схвалення життя оточуючих та їхнього ставлення ($r=0,368$). Більша залученість до життя і впевненість у правильності вибору характеризуватиме адаптивних осіб ($r=0,399$), які приймають себе ($r=0,297$), переживають емоційний комфорт ($r=0,422$), беруть на себе відповідальність за своє життя ($r=0,356$) і схильні домінувати у міжособових стосунках ($r=0,305$).

© Партико Т. Б.

Екзистенційна сповненість на цьому рівні зростатиме не лише при збільшенні емоційного комфорту ($r=0,502$), але й при умові зростання адаптивності ($r=0,587$), прийняття себе ($r=0,461$) та інших ($r=0,445$), більш інтернальній життєвій позиції ($r=0,443$) і меншому ескапізмі ($r=-0,345$). Цьому сприятиме також зменшення дисгармонійності у стосунках ($r=-0,339$), особливо зниження агресивності ($r=-0,436$). Переживання внутрішнього емоційного комфорту може знизити дисгармонійність у стосунках ($r=-0,324$), зокрема, відчуженості ($r=-0,344$).

Внутрішній простір людей похилого віку, які знаходяться на рівні ПЕС, є дещо звужений, а емоційна залученість до життя – знижена. Вони достатньо добре адаптовані до світу, а стосунки з оточуючими, у цілому, є гармонійні і стабільні, що може бути суттєвим ресурсом для зростання когнітивно-емоційної доступності. Досягнення екзистенційної сповненості залежить від адаптивності особистості, прийняття себе та інших, переживання емоційного комфорту, інтернальності та гармонійності стосунків.

Недостатня екзистенційна сповненість. До рівня недостатньої екзистенційної сповненості (НЕС) увійшло 32,4% від загальної кількості досліджуваних. Середній вік складає 68 років. Їх характеризує когнітивно-емоційна недоступність для інших та закритість ($P=72,77$). Відсутність дистанції стосовно самих себе спричинює надмірну фіксацію

на власних проблемах, думках, переживаннях, що в результаті може призвести до втрати орієнтації у подіях, що відбуваються ($SD=22,80$). Низька здатність до самотрансценденції свідчить про емоційну збідненість, яка робить людину «незрячою» у сприйнятті власних цінностей ($ST=49,97$).

Особи старшого віку з НЕС з трудом приймають рішення, можуть бути бездіяльні, невпевнені та необов'язкові ($E=74,00$). Нерішучість ($F=34,11$) пов'язана з відсутністю персональної включеності у життя, перетворюючи людину в пасивного спостерігача за власним життям ($V=39,88$). Вони зациклені на собі, емоційно нездатні до діалогу, відсторонені від світу ($G=146,77$). Їхня адаптивність середня ($M=54,45\%$), середню вираженість мають також показники самоприйняття ($M=65,48\%$) та прийняття інших ($M=57,48\%$), емоційного комфорту ($M=52,65\%$), інтернальності ($M=59,47\%$) та домінування ($M=50,79\%$). Втеча від проблем – в межах норми ($M=16,00$). У міжособових стосунках демонструють помірну напруженість ($M=6,14$), відчуженість ($M=6,28$), конфліктність ($M=6,60$) та агресивність ($M=6,17$). На загал, стосунки з оточуючими є достатньо гармонійні і носять стабільний характер ($M=6,48$).

Методом головних компонент з варімакс-обертанням (при $>0,55$) побудовано шестифакторну модель НЕС для осіб похилого віку, яка пояснює 74,58% від загальної дисперсії даних. Важливими для досягнення мети

дослідження виявились усі фактори, крім п'ятого. Третій фактор «Бажання стати більш відкритим і доступним» охопив шкали персональності (0,961), самодистанціювання (0,661), самотрансценденції (0,799) та загальний показник екзистенційного самоздійснення (0,799); четвертий фактор «Недостатня відповідальність за особисте життя» має дві шкали: екзистенційність (-0,814) і відповідальність (-0,859); шостий фактор «Домінування як шлях до рішучості» пояснюється двома шкалами: домінування (0,678) і свобода (0,613). Попри усі перешкоди на шляху до екзистенційної сповненості людина бажає більше відкритись світові і собі, однак при цьому не виявляє належної відповідальності за своє життя. Більшої впевненості у прийнятті рішень досягає, встановивши перевагу над іншою людиною, домінуючи над нею. Більшої ясності своїх переживань досягатимуть адаптивні особи ($r=0,416$), які живуть у мирі з собою ($r=0,438$) і здатні до активного перетворення дійсності ($r=0,373$). Те, наскільки наповнене сенсом існування цих людей, залежить, зокрема, від інтернальності особистості ($r=0,373$). Активно і рішуче йти у світ, включаючись у життя, можуть емоційно благополучніші особи, які переживають вищий емоційний комфорт ($r=0,371$) і меншу дисгармонію у стосунках ($r=-0,369$), особливо меншу напруженість ($r=-0,444$) і відчуженість ($r=-0,357$). Це також молодші за віком люди ($r=-0,400$). Як зазначалось вище, особам похилого віку з НЕС бра-

кує відповідальності за прийняті рішення і своє життя у цілому. Зростанню відповідальності сприятиме переживання людиною емоційного комфорту ($r=0,353$), і це доступніше є молодшим за віком особам ($r=-0,380$).

Перший фактор «Помірна напруженість» включив усі шкали, які свідчать про гармонійність/дисгармонійність особистості (факторні навантаження від 0,583 до 0,971); другий фактор «Помірна адаптивність» – шкали адаптивність (0,949), прийняття себе (0,872), емоційний комфорт (0,746) і інтернальність (0,772). Отож, особи з НЕС, маючи помірну адаптивність, підтримують помірно гармонійні стосунки з оточуючими. Зниженню конфліктності у стосунках сприятиме прийняття оточуючих ($r=-0,334$), напруженості – менша втеча від життєвих проблем ($r=0,485$), а відчуженість у стосунках зростатиме з віком ($r=0,371$).

Когнітивно-емоційна доступність осіб, які знаходяться на рівні НЕС, низька. Внутрішній простір особистості недостатній, а емоційна залученість до життя бідна. Вони помірно адаптовані до світу, стосунки з оточуючими також помірно гармонійні і стабільні, що може бути ресурсним для розширення їхнього особистого простору і збагачення емоційності. Особливу роль тут може відіграти інтернальність та емоційний комфорт людини.

Порівняння рівнів екзистенційної сповненості. Незважаючи на те, що гармонійність міжособових стосунків для всіх трьох рівнів

екзистенційної сповненості коливається в межах середніх значень, найбільш дисгармонійні стосунки є в осіб з НЕС (рис. 1).

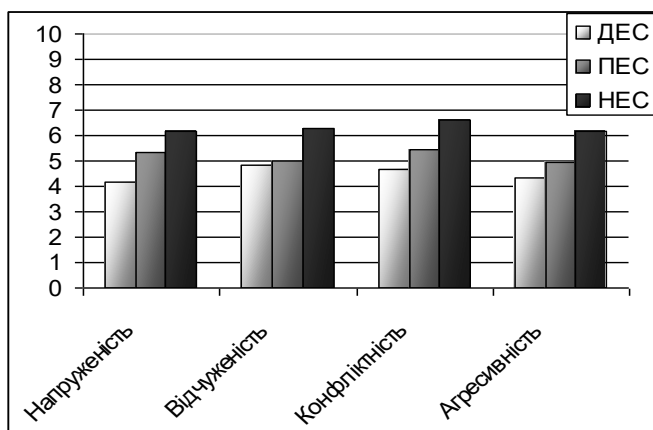

Рис. 1. Середньогрупові показники дисгармонійності міжособових стосунків для осіб з різним рівнем екзистенційної сповненості (ДЕС – достатня екзистенційна сповненість, ПЕС – помірною екзистенційною сповненістю, НЕС – недостатня екзистенційна сповненість)

У них найбільше виражена тенденція контролювати інших з елементами агресії у порівнянні з особами з ДЕС ($p=0,001$) та ПЕС ($p=0,017$). Вони також значно більше орієнтовані на власні інтереси, намагаючись нав'язати вигідне для себе рішення ($p=0,000$ та $p=0,029$). У стосунках більше дистанціюються від інших та менше довіряють людям ($p=0,02$ та $p=0,018$).

Відмінними є також адаптивні здатності. Як зазначалось вище, досліджені нами особи продемонстрували середній та високий рівень адаптивності. Найменш адаптованими виявились старші люди, які віднесені до рівня НЕС, найбільше – до рівня ДЕС (p коливається в межах від 0,001 до 0,000). Також особи

рівня НЕС оцінюють себе як таких, яким емоційно найменш комфортно (p коливається в межах від 0,01 до 0,000). Щодо домінування як прояву адаптивності особистості, то відмінностей між рівнями не виявлено (рис. 2).

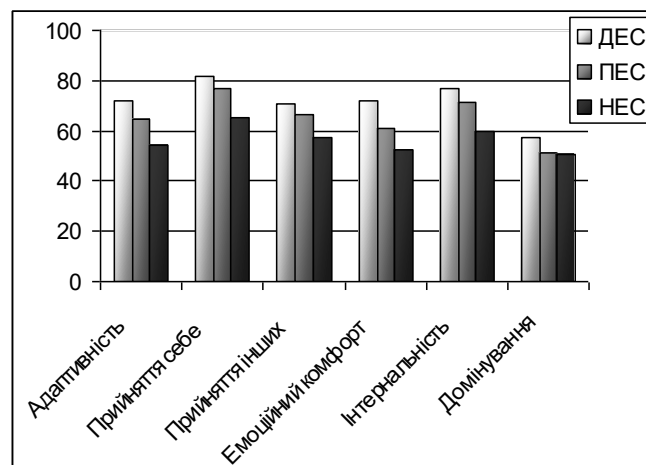

Рис. 2. Середньогрупові показники адаптивності стосунків для осіб з різним рівнем екзистенційної сповненості (ДЕС – достатня екзистенційна сповненість, ПЕС – помірною екзистенційною сповненістю, НЕС – недостатня екзистенційна сповненість)

Змістова характеристика екзистенційної сповненості в осіб, які віднесені до різних рівнів, представлена у таблиці 1.

Літні люди, які належать до типу ДЕС, за віком є наймолодші з-поміж інших, а за кількістю їх є найменше. Вони є найкраще адаптовані серед своїх ровесників, а їхні міжособові стосунки – найгармонійніші. Їхнє життя є достатньо наповнене сенсом. Осіб, які віднесені до рівня ПЕС, є найбільше. Вони є помірно адаптовані, а стосунки з оточуючими – помірно гармонійні. Однак через недостатню осмисленість свого життя вони не завжди

Таблиця 1.

Змістова характеристика рівнів екзистенційної сповненості особистості

Рівень	Достатня екзистенційна сповненість	Помірна екзистенційна сповненість	Недостатня екзистенційна сповненість
Хар-ка			
Кількість	23%	41,6%	32,4%
Вік (років)	63,9	67,8	68
Екзистенційна сповненість	достатня когнітивно-емоційна доступність достатня відповідальність за власне життя достатня здатність приймати рішення	когнітивно-емоційна доступність нижча середнього рівня недостатня відповідальність за власне життя знижена здатність приймати рішення	недостатня когнітивно-емоційна доступність низька відповідальність за власне життя низька здатність приймати рішення
Гармонійність стосунків	найбільш гармонійні	помірно гармонійні	найменш гармонійні
Адаптивність	найбільш адаптовані	помірно адаптовані	найменш адаптовані
Значну роль в екзистенційній сповненості відіграє	емоційний комфорт	емоційний комфорт інтернальність прийняття себе прийняття інших адаптивність гармонійність стосунків	інтернальність

приймають відповідальні рішення. Старші люди з рівня НЕС за віком є найстаршими; за кількістю – це майже кожний третій. Вони є найменш адаптовані, а стосунки з оточуючими – найменш гармонійні. Це особи, які не змогли до кінця осмислити свій життєвий шлях, що вплинуло на низьку відповідальність за власне життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особи, які досягли віку пізньої дорослості, можуть мати три рівні екзистенційної сповненості особистості: достатній, помірний і недостатній. З віком (60+ років) зростає ймовірність того, що людина матиме по-

мірну та недостатню екзистенційну сповненість особистості. Зростання екзистенційної сповненості пов'язане зі збільшенням гармонійності стосунків і адаптивності особистості. Ресурсом для вирішення екзистенційних проблем осіб з достатньою екзистенційною сповненістю є їхній емоційний комфорт; помірною сповненістю – емоційний комфорт, інтернальність, зростання адаптивних здатностей, встановлення більш гармонійних стосунків з оточуючими, прийняття себе та інших; недостатньою сповненістю – інтернальність. Отож, припущення про те, що рівень екзистенційної сповненості у пізній дорослості залежить від

адаптивних здатностей та гармонійності міжособових стосунків літньої людини, підтвердилось.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з вивченням статевих та гендерних особливостей екзистенційної сповненості особистості.

Перелік використаних джерел:

1. *Власова О. І.* Психологічний конструкт цілісності особистості в контексті методології філософії екзистенціалізму та екзистенційної психології / О. І. Власова, К.-М. О. Фадеева, А. С. Гуленко // *Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ.* – 2014. – № 5. – С. 23-44.
2. *Галян І. М.* Психологічне благополуччя як виразник екзистенційної сповненості майбутніх педагогів [Електронний ресурс] / І. М. Галян. – Режим доступу: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/19.pdf>
3. *Гришина Н. В.* Психологическое благополучие в экзистенциальном понимании: эмпирические особенности / Н. В. Гришина // *Психологические исследования.* – 2016. – Т. 9. – № 48. – С. 10-14.
4. *Зарипова Т. В.* Экзистенциальная наполненность личности интерналов и экстерналов [Електронний ресурс] / Т. В. Зарипова, А. А. Лукьянова. – Режим доступу: http://portal.tpu.ru/portal/pls/portal/service.well_anketa_bknd.download_doc?filename=13141348.DOC
5. *Коваленко О. Г.* Міжособистісне спілкування осіб похилого віку: психологічні аспекти : монографія. / О. Г. Коваленко. – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2015. – 456 с.
6. *Коваленко О. Г.* Особливості міжособистісного спілкування літніх людей та осмисленість життя / О. Г. Ко-

валенко // *Психологія і особистість.* – 2015. – № 2(8). – Ч. 1. – С. 284-296.

7. *Коваленко О. Г.* Психологічні особливості пошуку смислу життя у пізній дорослості / О. Г. Коваленко // *Науковий вісник Херсонського державного університету.* – Серія : Психологічні науки. – 2014. – Вип. 1. – Т. 1. – С.186-191.

8. *Ленгле А.* Шкала екзистенції (Existenzskala) / А. Ленгле, К. Орглер, С. В. Кривцова // *Экзистенциальный анализ.* – 2009. – № 1. – С. 141-170.

9. *Леонтьев Д. А.* Экзистенциальный подход в современной психологии личности / Д. А. Леонтьев // *Вопросы психологии.* – 2016. – № 3. – С. 3-15.

10. *Лэнгле А.* Person. Экзистенциально-аналитическая теория личности / А. Лэнгле. – Москва : Генезис, 2006. – 159 с.

11. *Максименко С. Д.* Екзистенціальні підстави драми людського життя / С. Д. Максименко // *Психологія і особистість.* – 2016. – № 2(10). – Ч. 1. – С.11-20.

12. *Франкл В.* Человек в поисках смысла / В. Франкл. – Москва : Прогресс, 1990. – 368 с.

13. *Langle A.* The Existence Scale. A new approach to assess the ability to find personal meaning in life and to reach existential fulfillment / Ch. Orgler, M. Kundi // *European Psychotherapy.* – 2003. – N 4(1). – P. 13-51.

References (Transliteration):

1. *Vlasova O. I.* Psykhologichnyi konstrukt tsilisnosti osobystosti v konteksti metodolohiyi filosofiyi ekzistentsializmu ta ekzistentsalnoyi psyholohiyi / O. I. Vlasova, K.-M. O. Fadeeva, A. S. Hulenko // *Fundamentalnye i prikladnye issledovaniya v praktikakh vedushchikh nauchnykh shkol.* – 2014. – № 5. – S. 23-44.
2. *Halian I. M.* Psykhologichne blagopoluchchia yak vyraznyk ekzystentsiynoyi spovnenosti maibutnykh pedahohiv [Elektronnyi resurs] / I. M. Halian. – Rezhym dostupu: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/19.pdf>

3. *Grishina N. V.* Psikhologicheskoye blagopoluchiye v ekzistentsialnom ponimani: empiricheskiye osobennosti / N. V. Grishina // Psikhologicheskkiye issledovaniya. – 2016. – T. 9. – № 48. – S. 10-14.
4. *Zaripova T. V.* Ekzistentsialnaya napolnennost lichnosti internalov i eksternalov [Elektronnyi resurs] / T. V. Zaripova, A. A. Lukianova. – Rezhym dostupu: http://portal.tpu.ru/portal/pls/portal/service.well_anketa_bknd.download_doc?filename=13141348.DOC
5. *Kovalenko O. H.* Mizhosobystisne spilkuвання osib pokhyloho viku: psykhologichni aspekty : monografia. / O. H. Kovalenko. – Kyiv : Instytut obdarovanoyi dytyny, 2015. – 456 s.
6. *Kovalenko O. H.* Osoblyvosti mizhosobystisnoho spilkuвання litnikh liudei ta osmyslenist zhyttia / O. H. Kovalenko // Psykhologia i osobystist. – 2015. – № 2(8). – Ch. 1. – S. 284-296.
7. *Kovalenko O. H.* Psykhologichni osoblyvosti poshuku smyslu zhyttia pizniy doroslosti / O. H. Kovalenko // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. – Seria : Psykhologichn nauky. – 2014. – Vyp. 1. – T. 1. – S.186-191.
8. *Langle A.* Shkala ekzistentsiyi (Existenzskala) / A. Langle, K. Orgler, S. V. Krivtsova // Ekzistentsialnyi analiz. – 2009. – № 1. – S. 141-170.
9. *Leontiev D. A.* Ekzistentsialnyi podkhod v sovremennoi psikhologii lichnosti / D. A. Leontiev // Voprosy psikhologii. – 2016. – № 3. – S. 3-15.
10. *Langle A.* Person. Ekzistentsialno-analiticheskaya teoriya lichnosti / A. Langle. – Moskva : Genezis, 2006. – 159 s.
11. *Maksymenko S. D.* Ekzistentsialni pidstavy dramy liudskoho zhyttia / S. D. Maksymenko // Psykhologiya i osobystist. – 2016. – № 2(10). – Ch. 1. – S.11-20.
12. *Frankl V.* Chelovek v poiskah smysla / V. Frankl. – Moskva : Progress, 1990. – 368 s.
13. *Langle A.* The Existence Scale. A new approach to assess the ability to find personal meaning in life and to reach existential fulfillment / Ch. Orgler, M. Kundi // European Psychotherapy. – 2003. – N 4(1). – P. 13-51.

Partyko Tetiana

PhD in Psychology, Associate Professor, Professor at the Department of Psychology of the Ivan Franko National University of Lviv, Lviv (Ukraine)

EXISTENTIAL FULLNESS OF PERSONALITY IN LATE ADULTHOOD

ABSTRACT

On the basis of empirical research the article presents the analysis of the psychological content of the levels of personality existential fullness in late adulthood (60+). Existential scale by A. Langle and K. Orgler, methodology of social and psychological adaptation by K. Rogers and R. Diamond, methodology of disharmony in interpersonal relations by S. Dukhnovsky were used. Respondents: 108 persons aged 60 to 84 (average age – 66,9 years). Three levels were identified: sufficient (26%, average age – 63,9 years), moderate (41,6%, average age – 67,8 years), insufficient (32,4%, average age – 68 years).

Every fourth person belonged to the level with sufficient existential fullness. Their life is meaningful, they think it over well, take responsible decisions and implement them in life, they are well-adapted emotionally among their peers, build harmonious relations with the surrounding people. It is favored by experiencing emotional well-being.

People who are at the moderate level of existential fullness make the majority. Their inner space is somewhat narrowed and emotional engagement in life is reduced. At the same time they are quite well adapted to the world and their relations with the other people in general are harmo-

© *Партіко Т. Б.*

nious and stable which can be a significant resource for cognitive and emotional accessibility growth. Achievement of existential fullness depends on adaptability of a personality, acceptance of oneself and others, experiencing emotional comfort, internality and harmony of relations.

Every third person is at the level of insufficient existential fullness. Cognitive and emotional accessibility is low: internal space of a personality is insufficient, and emotional engagement in life is poor. They are moderately adapted to the world, their relationship with other people are also moderately harmonious and stable. However, in comparison with other peers adaptability and harmoniousness are the lowest. These elderly people did not manage to fully understand their life, which accounts for the low responsibility for their own life.

It is stated that for people with sufficient existential fullness the resource for existential problem resolution is their emotional comfort; for people with moderate fullness – emotional comfort, internality, growth of adaptive abilities, establishment of harmonious relations with the surrounding people, accepting oneself and others; for people with insufficient existential fullness – internality.

Key words: existential fullness, adaptability, harmony of relations, late adulthood.

Партыко Татьяна Борисовна

Кандидат психологических наук, доцент, профессор кафедры психологии, Львовский национальный университет имени Ивана Франка, г. Львов (Украина)

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ НАПОЛНЕННОСТЬ ЛИЧНОСТИ В ПОЗДНЕЙ ВЗРОСЛОСТИ

Аннотация. В статье на основе эмпирического исследования проанализировано психологическое содержание уровней экзистенциальной наполненности личности в возрасте поздней взрослости (60+ лет). Используются шкала экзистенции А. Лэнгле и К. Орлер, методика социально-психологической адаптации К. Роджерса и Р. Даймонд, методика дисгармонии межличностных отношений С. Духновского. Группа исследованных: 108 человек в возрасте от 60 до 84 лет (средний возраст – 66,9 лет). Обнаружено три уровня: достаточный (26%, средний возраст – 63,9 лет), умеренный (41,6%, средний возраст – 67,8 лет), недостаточный (32,4%, средний возраст – 68 лет).

Каждый четвертый относится к уровню с достаточной экзистенциальной наполненностью. Их жизнь наполнено смыслом, они хорошо ее осознают, принимают ответственные решения и воплощают их в жизнь, лучше всех адаптированы среди своих ровесников, особенно в эмоциональном плане, строят гармоничные отношения с окружающими. Этому, прежде всего, способствует переживания эмоционального благополучия.

© Партыко Т. Б.

Лиц, которые находятся на уровне умеренной экзистенциальной наполненности, больше всего. Их внутреннее пространство является несколько суженным, а эмоциональная вовлеченность в жизнь – снижена. В то же время они достаточно хорошо адаптированы к миру, а отношения с окружающими, в целом, являются гармоничными и стабильными, что может быть существенным ресурсом для роста когнитивно-эмоциональной доступности. Достижения экзистенциальной наполненности зависят от адаптивности личности, принятия себя и других, переживания эмоционального комфорта, интернальности и гармоничности отношений.

Каждый третий находится на уровне недостаточной экзистенциальной наполненности. Когнитивно-эмоциональная доступность низкая: внутреннее пространство личности недостаточно, а эмоциональная вовлеченность в жизнь бедна. Они умеренно адаптированы к миру, отношения с окружающими также умеренно гармоничные и стабильные. Однако по сравнению с другими ровесниками адаптивность и гармоничность ниже всех. Эти пожилые люди не смогли до конца осмыслить свой жизненный путь, что повлияло на низкую ответственность за собственную жизнь.

Указано, что ресурсом для решения эк-

зистенциальных проблем у лиц с достаточной экзистенциальной наполненностью является их эмоциональный комфорт; умеренной наполненностью – эмоциональный комфорт, интернальность, рост адаптивных способностей, установление гармоничных отношений с окружающими, принятие себя и других; недостаточной наполненностью – интернальность.

Ключевые слова: экзистенциальная наполненность, адаптивность, гармоничность отношений, поздняя взрослость.

Дата отримання статті: 25.01.2019

Дата рекомендації до друку: 02.02.2019

Дата оприлюднення: 28.02.2019

© Партико Т. Б.